

Ks. prof. dr hab. Stanisław Dziekoński,
Wydział Nauk Pedagogicznych,
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

**Recenzja rozprawy doktorskiej ks. mgr lic. Daniela Krefta,
pt. „*Małżeństwo i rodzina w nauczaniu biskupa pelplińskiego Jana Bernarda Szlagi (1940-2012)*”, napisanej w katedrze Nauk Społecznych i Prawa Kanonicznego, na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, pod kierunkiem ks. prof. dr hab. Wojciecha Cichosza - promotor pomocniczy ks. dr Jarosław Lisica, Toruń 2023, ss. 205.**

Małżeństwo i rodzina znajdują się w grupie tematów, które są przywoływane w różnym kontekście, a nawet doświadczamy próby redefinicji tych pojęć. W tym swoistym przeciąganiu liny, w walce, kto ma rację, niezwykle istotną kwestią jest sięganie po opinie autorytetów, by w sposób obiektywny i przekonujący prezentować wartość małżeństwa i rodziny, a czasami nawet bronić. Do nich niewątpliwie należy bp. Jan Bernard Szlaga, polski duchowny rzymskokatolicki, biskup pomocniczy chełmiński w latach 1988-1992 i biskup diecezjalny pelpliński w latach 1992-2012. W prezentowanym przez ks. Jana Bernarda Szlagę stanowisku dostrzega się doświadczenia z okresu Jego posługi biskupiej. Dojrzałość tych ujęć należy jednak ściśle wiązać z czasem rozwoju naukowego ks. Jana Bernarda Szlagi, najpierw na studiach w Rzymie, a następnie w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, gdzie pełnił też funkcje administracyjne, będąc między innymi prodziekanem i dziekanem Wydziału Teologicznego i prorektorem KUL. Na uwagę zasługuje dorobek naukowy Księdza Biskupa, ale Doktorant skupił się głównie na analizie nauczania pasterskiego ks. bpa Jana Bernarda Szlagi jako ordynariusza diecezji pelplińskiej pod kątem teologii małżeństwa. Ze względu na obrany temat i badane źródła recenzowana praca doktorska nosi znamiona pionierskości. Wiarygodnie przekonuje o tym Doktorant stwierdzając, że „Dotychczas jedynie nieliczni

badacze podjęli się naukowych analiz nad dorobkiem naukowym i duszpasterskim biskupa Szlagi... Tematyka matrymonialno-rodzinna, bliska duchownemu pochodzącemu z wielodzietnej kaszubskiej rodziny, z pewnością należy do najrzadziej analizowanych wątków w jego obszernym dorobku, którą choćby z tego względu warto poddać naukowej analizie. Wydaje się to uzasadnione w perspektywie dokonujących się w Europie (w tym Polsce) przemian społecznych, które coraz częściej prowadzą do trywializacji oraz spłykania, a nawet deprecjacji wszelkiej problematyki związanej z życiem małżeńskim (zwłaszcza w jego katolickim rozumieniu), a także budowaniem rodzin wielopokoleniowych i kształtowaniem w nich więzi oraz tradycyjnych relacji zgodnych ze społecznym nauczaniem Kościoła” (s. 7-8).

Recenzowana praca w pełni tego słowa znaczeniu jest dokumentem, w którym zostały rozpoznane, utrwalone i poddane analizie wypowiedzi Pasterza, który był związany z tamtym obszarem geograficznym już samym miejscem urodzenia, a jeszcze bardziej studiów w Wyższym Seminarium Duchownym oraz pracy duszpasterskiej i naukowej. Wyraz temu daje doktorant już w pierwszych słowach Wstępu dysertacji: „Biskup pelpliński Jan Bernard Szlaga (1940-2012) należał do grona najbardziej zasłużonych katolickich duchownych związanych z Pomorzem i regionem Kaszub. Zapisał się w historii Kościoła w Polsce oraz kierowanej przez siebie diecezji nie tylko jako duszpasterz, ale również jako uznany teolog, wykładowca akademicki, autor wielu publikacji oraz ceniony biblista. Po jego posłudze kapłańskiej pozostało znaczące dziedzictwo pastoralne, na które składają się rozliczne homilie biskupie, listy pasterskie, komentarze biblijne, teologiczne artykuły naukowe i felietony” (s.7).

1. Ocena strony merytorycznej.

Zasadniczym celem, jaki obrał Autor niniejszej dysertacji, jest zaprezentowanie nauczania śp. biskupa diecezji pelplińskiej prof. Jana Bernarda Szlagi (1940-2012) w kontekście teologii małżeństwa. Na całość rozprawy składają się cztery rozdziały, tworzące spójną całość i konsekwentnie rozwijające główny problem dysertacji zarysowany w jej tytule. Dwa pierwsze tworzą swoiste tło dla szczegółowej analizy źródeł podjętej w kolejnych rozdziałach. W rozdziale pierwszym zostały przybliżone biblijno-antropologiczne podstawy małżeństwa i rodziny. W perspektywie biblijnej Doktorant prezentuje genezę samej instytucji małżeństwa, będącej fundamentem życia społecznego i rodzinnego, a także wspólnoty kościelnej. W świetle ujęć biblijnych zaprezentowana została idea przymierza małżeńskiego, jak też obraz małżeństwa w Starym i Nowym Testamencie. Rozdział pierwszy kończy problematyka skupiona na antropologicznej godności i równości małżonków. W

podsumowaniu Doktorant zauważa, że „w katolickim ujęciu sakrament małżeństwa stanowi ważny element życia. Jako związek dwojga osób odmiennej płci zawierany jest w kościele w obecności kapłana, a jego zaprzysiężenie i postanowienie wierności odnosi się bezpośrednio do Boga. W ten sposób dochodzi do zawarcia przymierza, które umożliwia połączenie pary narzeczonych w jedność, a także nawiązanie przez nich wyjątkowej relacji ze Stwórcą. Relacja małżeńska wymaga obecności autentycznej miłości i nierozzerwalności związku. Zawiera się ona w ślubach wzajemnej pomocy, troski oraz wsparcia i obecności w każdym momencie życia. Ważnym elementem realizacji powołania do małżeństwa jest płodność i gotowość do wychowania potomstwa”(s.49).

Rozdział drugi został poświęcony przymiotom małżeństwa, do których, na gruncie wiary katolickiej, zalicza się: świętość, jedność wraz z nierozzerwalnością i wierność. Te podstawowe pojęcia chrześcijańskiego matrymonium obecne są w myśli i nauczaniu biskupa pelplińskiego. Podkreślić należy, że Doktorant nie ogranicza się jedynie do przybliżenia definicji tych pojęć, ale pokazuje ich ścisły związek z tematyką małżeńską. Prowadzone w tym rozdziale analizy pozwalają wysunąć wniosek, że w świetle Magisterium Ecclesiae świętość, jedność i nierozzerwalność oraz wierność znajdują się u podstaw realizacji zadań spoczywających na małżeństwie i rodzinie, jako podstawowej komórce społecznej. Oparcie się na Bożych przykazaniach skutkuje w życiu małżonków wzrostem w wierze, nasycą świętością relacje małżeńskie i rodzinne, wspomaga religijne wychowanie dzieci. Małżeństwo, jako związek mężczyzny i kobiety łączy sferę ducha i ciała. Jedną z cech nadprzyrodzonego charakteru związku jest jedność w warstwie psychiczno-duchowej i zmysłowej, która ściśle łączy się z nierozzerwalnością małżeństwa i jego płodnością. Na trwałość związku ma wpływ dochowanie wierności, przy czym, jak słusznie zauważa Doktorant opierając się na badaniach, zagadnienie wierności i czystości są w małżeństwie jednym z najtrudniejszych wyzwań (s. 70).

Rozdział trzeci otwiera tę część pracy, która wprost poświęcona jest nauczaniu pelplińskiego pasterza w odniesieniu do sensu związku małżeńskiego, ze szczególnym uwzględnieniem jego sakramentalności, wynikających z niego zobowiązań i przywilejów, powiązań z życiem rodzinnym i zagrożeń, z uwzględnieniem pastoralnych spostrzeżeń biskupa. W rozdziale trzecim Doktorant skupia się na analizie źródeł dysertacji pod kątem zadań i celów małżeństwa. W odniesieniu do małżeństwa podnosi cztery główne kwestie: jego zbawczy wymiar, związek z prokreacją, znaczenie tworzenia rodziny o wielopokoleniowym charakterze, kontekstualna realizacja zadań małżeńskich. Rozdział ten przybliża teologiczne rozumienie małżeństwa w ujęciu biskupa pelplińskiego Jana Bernarda Szlagi. W podsumowaniu prowadzonych analiz Doktorant stwierdza, „że rodziny i małżeństwa przynależące do

wspólnoty Kościoła zawsze muszą strzec swoich wartości i uważać na wszelkie zagrożenia natury społecznej i politycznej. W XX wieku zaczęły je wyznaczać określone ideologie lewicowe, takie jak oddziałujący w przeszłości ze Wschodu komunizm, w który wpisane były antyklerykalizm i ateizacja, oraz współczesny i pochodzący z Zachodu neomarksizm, mający na celu próbę stworzenia nowego społeczeństwa w oderwaniu od tradycyjnych norm i pojęć, szczególnie na płaszczyźnie płciowości i seksualności ludzkiej. Jednym ze skutków historycznego umocnienia się obydwu tych doktryn w Polsce była popularyzacja zjawisk stojących w sprzeczności z nauczaniem Kościoła, których przykładem są rozwody i aborcja” (s. 117).

Rozdział czwarty omawia wyzwania pastoralno-pasterskie dotyczące sakramentu małżeństwa, jakie wskazywał w swoim nauczaniu pelpliński biskup Jan Bernard Szlaga. Są to wskazania o charakterze teologicznym, adresowane zarówno do osób chcących zawrzeć związek małżeński, jak też do małżonków. Zasadność tych uwag głębiej rozumie się w kontekście kryzysów dotyczących współczesne małżeństwa i rodziny, poczynawszy od wypaczania podstawowych pojęć związanych z życiem ludzkim i pożyciem małżeńskim, aż po zanik duchowości, który negatywnie rzutuje na postrzeganie i rozumienie istoty człowieczeństwa i ról przypisanych mężczyźnie i kobiecie. Analizie poddane też zostało nauczanie biskupa pelplińskiego odnoszące się do sakramentalności małżeństwa i jej konsekwencji.

Uważna lektura recenzowanej dysertacji pozwala stwierdzić, że jej Autor osiągnął założony cel, ponieważ zgodnie z założeniem dokonał pogłębionej analizy nauczania biskupa pelplińskiego Jana Bernarda Szlagi pod kątem tematyki o małżeństwie i rodzinie. W syntezie, którą Doktorant zaprezentował głównie w podsumowaniach, zostały przedstawione najważniejsze wnioski, oddające spojrzenie biskupa pelplińskiego Jana Bernarda Szlagi na małżeństwo i rodzinę. Za cenne uznać należy ukazanie poglądów czy nauczania biskupa pelplińskiego na tle nauki Kościoła i papieży, jak też prawdy o małżeństwie odkrywanej na kartach Biblii. To porównanie jest ważne, ponieważ wprost pokazuje, na ile w nauczaniu biskupa pelplińskiego jest obecna - oparta na Biblii, myśl Magisterium Kościoła i nauczanie papieży. Uważna lektura dysertacji pozwala również dostrzec, na ile i jak ujęcia biblijne i Magisterium Kościoła wraz z nauką papieży na temat małżeństwa i rodziny były włączane w naukę biskupa pelplińskiego adresowaną do konkretnych odbiorców, reprezentujących w większości obszar Kociewia, ale też i Kaszub. Specyfika bogatej kultury i tradycji tamtych regionów z pewnością była bliska bp prof. Janowi Bernardowi Szladze, który od pierwszych lat życia był związany z Gdynią, a w czasie studiów seminaryjnych, posługi kapłańskiej i

biskupiej z Pelplinem. Recenzowana dysertacja nie pozostawia wątpliwości, że w nauczaniu bpa Jana Bernarda Szlagi małżeństwo i rodzina zajmują szczególne miejsce. Prezentowane zaś przez Pasterza diecezji pelplińskiej ujęcia są głęboko osadzone w Biblii, Magisterium Kościoła i nauczaniu papieży.

Niewątpliwie wartością dodaną dysertacji jest też usystematyzowanie dorobku biskupa w tak ważnym nurcie nauczania dla Kościoła, jakim jest małżeństwo i rodzina. W odróżnieniu od niektórych opracowań bazujących na analizie wypowiedzi i dzieł, jakie pozostawił po sobie bp prof. Jan Bernard Szlaga ks. mgr lic. Daniel Kreft obrał bardzo konkretny i ważny społecznie temat. Jego opracowanie otwiera możliwości dalszych poszukiwań czy badań. Jedną z ważnych kwestii byłoby porównanie wypowiedzi biskupa pelplińskiego Jana Bernarda Szlagi ze współcześnie spotykaną wizją małżeństwa i rodziny. Biorąc zaś pod uwagę doświadczenie pasterskie i autorytet naukowy bpa prof. Jana Bernarda Szlagi można byłoby podjąć działania mające na celu włączenie prezentowanych przez Biskupa opinii w naukę o małżeństwie i rodzinie podawaną między innymi podczas przygotowania do sakramentu małżeństwa. Warto też podkreślić, że niniejsze opracowanie wpisuje się w upamiętnienie osoby i dzieła Biskupa, który był związany z ziemią kaszubską i kociewską miejscem urodzenia, studiów i pracy, a jako rozpoznawalna postać nauki polskiej znacząco przyczyniał się do promocji tych terenów.

2. Ocena strony formalnej.

Oceniana praca, ciekawa i bogata w swej treści, została przygotowana z wykorzystaniem metod pozwalających rozwinąć problematykę określoną w temacie dysertacji. Całość pracy otwiera strona tytułowa informująca o temacie pracy, jej autorze, promotorach i miejscu prowadzonych badań. Po stronie tytułowej Autor zamieścił streszczenie dysertacji w dwóch językach – polskim i angielskim, spis treści zawierający: wykaz skrótów, wstęp, tytuły rozdziałów i podrozdziałów, zakończenie, bibliografię, aneksy i spis aneksów.

Struktura pracy odpowiada wymaganiom stawianym pracom naukowym ponieważ jest logiczna, spójna i przejrzysta, a kolejne rozdziały rozwijają główny problem dysertacji określony w jej tytule. Podział treści jest właściwy.

W streszczeniu Autor zamieścił krótkie informacje dotyczą treści dysertacji. Wykaz skrótów został przygotowany zgodnie z zasadami obowiązującymi w teologii. Bardzo dobrze został przygotowany wstęp do pracy, który wprowadza czytelnika w główny problem dysertacji i szeroko argumentuje wybór tematu. Doktorant wykazał się dużą znajomością

publikacji, w których źródłem była twórczość biskupa pelplińskiego prof. Jana Bernarda Szlagi. Nie tylko przedstawia ich wykaz, ale też charakteryzuje, by na tym tle bardziej uzasadnić wybór tematu. Wyjaśnia, że dotychczas dorobek naukowy i duszpasterski biskupa Szlagi nie został poddany szerokiej analizie. Część opracowań ma charakter biograficzny, bądź też ukazuje problematykę antropologiczną w ujęciu bpa Jana Bernarda Szlagi. Zdecydowanie więcej ukazało się prac, które w sposób fragmentaryczny odnoszą się do poszczególnych elementów z działalności i nauczania teologicznego biskupa pelplińskiego. Wśród podjętych tematów znajdują się: sakrament kapłaństwa, działania na rzecz ubogich, zagadnienia kościelno-społeczne (s.7).

Doktorant właściwie wyjaśnia użyte w dysertacji pojęcia i sygnalizuje tematykę zawartą w poszczególnych rozdziałach. Bez trudu można zauważyć, że ks. mgr lic. Daniel Kreft fachowo ocenia zakres osiągnięć i luk występujących w obranej przez siebie problematyce, jak też obiektywnie uzasadnia konieczność opracowania podejmowanego tematu, wskazując równocześnie na nowość prezentowanych przez siebie ujęć. Odkrywa przy tym główne źródło motywacji do przygotowania dysertacji i zarazem podstawową determinantę dla określenia jej struktury.

Zakończenie pracy zbiera najważniejsze i trafne wnioski, wynikające z przeprowadzonych badań. Praca została napisana językiem komunikatywnym, jakkolwiek zdarzają się też pewne niedociągnięcia. Doktorant pisze np., że w rozdziale czwartym „przedstawiono także pouczenia adresowane do małżonków płynące z dzieł Jana Bernarda Szlagi, które ponadto zestawiono ze stosowymi dokumentami papieskimi i kościelnymi, dostrzegając w nich ich dopełnienie” (s.12). Można zatem zapytać, co rozumieć przez „stosowe” dokumenty. Ale nawet gdyby Autor dysertacji napisał „stosowne dokumenty”, to powstaje pytanie, jakie dokumenty papieskie i kościelne są niestosowne? Oczywiście, jest rzeczą zrozumiałą, że mamy do czynienia z tzw. literówką, ale warto byłoby przejrzeć pracę pod tym kontem, jak też przyjrzeć się, na ile można prościej wyrazić daną myśl, co jest rzeczą niezwykle istotną, gdyby Doktorant chciał wydać dysertację drukiem adresując ją do szerokiej grupy odbiorców, wśród których znajdują się też zwykli ludzie, którzy znali ks. bpa Jana Bernarda Szlagę i chętnie sięgnęliby do tego opracowania.

Uwagę zwraca bogactwo przypisów, co świadczy o rzetelności Autora dysertacji przy prezentowaniu opinii. W przypisach Doktorant mógł jednak zastosować więcej skrótów, zwłaszcza w odniesieniu do czasopism.

W pracy została zebrana bogata bibliografia, uporządkowana według metodologii właściwej teologii. Doktorant słusznie uznał za główne źródło pracy dorobek autorstwa ks. bpa

prof. Jana Bernarda Szlagi, obejmujący: opracowania naukowe publikowane jako monografie; artykuły naukowe w dziełach redagowanych i zeszytach teologicznych; homilie, kazania, orędzia i katechezy. Jak zauważa Doktorant dokumenty te były drukowane w lokalnej prasie, w tym w powołanym przez biskupa „Miesięczniku Diecezji Peplińskiej” oraz w czasopiśmie „Pielgrzym”, które obecnie jest oficjalną gazetą diecezji pelplińskiej. W tym kontekście trochę niezrozumiałym jest, dlaczego tak bogate i liczne źródła Autor dysertacji określa mianem „literatury przedmiotu” (s. 10), która oczywiście występuje w pracach naukowych, ale jest gdzieś indziej umieszczana niż źródła. Wydaje się też, że byłoby lepiej umieścić poza źródłami publikacje o życiu i nauczaniu bpa Jana Bernarda Szlagi, ponieważ są one już naukową refleksją nad materiałem źródłowym i bardziej pasują do części określonej jako „Opracowania”. Natomiast słusznie Doktorant umieszcza w dziale źródła Powszechne nauczanie Kościoła, do którego zalicza: Pismo Święte, Katechizm Kościoła Katolickiego, Kodeks Prawa Kanonicznego, dokumenty Soboru Watykańskiego II, nauczanie papieskie, dokumenty Kongregacji, dokumenty Papieskiej Rady Rodziny, dokumenty Konferencji Episkopatu Polski. Przy ewentualnym wydaniu drukiem recenzowanego dzieła można byłoby zastanowić się nad innym podziałem źródeł, wyszczególniając 1. „Źródła teologiczne” (Pismo Święte, Katechizm Kościoła Katolickiego, Kodeks Prawa Kanonicznego, dokumenty Soboru Watykańskiego II, nauczanie papieskie, dokumenty Kongregacji, dokumenty Papieskiej Rady Rodziny, dokumenty Konferencji Episkopatu Polski) i 2. „Źródła pracy”; 3. Akty prawne wagi państwowej (*Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Dz. U. 1997, nr 78, poz. 483 z późn. zm.; *Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1359). Wówczas bardziej zostałaby dowartościowana hierarchia źródeł wykorzystanych w dysertacji. Propozycja ta wpisuje się też dobrze w obraną przez Doktoranta metodę badawczą, którą określa jako dywersyfikację źródeł, przyjętą – jak zauważa Autor dzieła, że względu na ograniczoną literaturę przedmiotu (s. 10).

W punkcie „Opracowania” zostały zamieszczone publikacje różnej rangi, skoncentrowane głównie na tematyce małżeństwa i rodziny, czy wychowania w rodzinie. Jeśli Autor dysertacji zdecydowałby się na wydanie książkowe dzieła sugerowałbym, aby do opracowań przenieść także publikacje będące naukową refleksją nad życiem i nauczaniem bpa Jana Bernarda Szlagi, o czym wyżej wspomniałem. Można byłoby wówczas podzielić opracowania na bezpośrednio analizujące życie i dzieło bpa prof. Jana Bernarda Szlagi i opracowania innych autorów poświęcone problematyce małżeństwa i rodziny.

Oddzielny dział stanowi „Literatura przedmiotu”, ważna dla pokazania szerszego tła podejmowanej problematyki i prowadzonych analiz literatury źródłowej z wykorzystaniem opracowań. W bibliografii Doktorant wyróżnia też „Ustawy państwowe”, „Encyklopedie, słowniki i leksykony”.

Na końcu zostały zamieszczone aneksy dokumentujące życie i dzieło bpa prof. Jana Bernarda Szlagi jako ordynariusza diecezji pelplińskiej: herb biskupi; oryginalne zdjęcie Księdza Biskupa; biografia za lata 1940-2012; dekret dotyczący koronacji Obrazu Matki Bożej Kościerskiej, Królowej Rodzin; tekst zawierający oddanie diecezji pelplińskiej pod opiekę Matki Bożej Kościerskiej, Królowej Rodzin; Słowo biskupa pelplińskiego na rozpoczęcie mszy św. w łączności z papieską koronacją obrazu Matki Bożej Kościerskiej, Królowej Rodzin; felietony biskupa; fragment książki autorstwa ks. Andrzeja Patrzyka, „Problematyka religijno-społeczna w felietonach biskupa Jana Bernarda Szlagi, Pelplin 2020, s. 91-98. Aneks kończy zdjęcie ze święceń prezbiteratu Autora dysertacji z 4 czerwca 2006 r.

3. Wniosek końcowy.

Jestem przekonany, że oceniana dysertacja jest rezultatem samodzielnej pracy ks. mgra lic Daniela Krefta, poszukiwań, gromadzenia i analizy unikalnych materiałów i dokumentów, których przywołanie wymagało odpowiedniego uporządkowania. Czytając pracę dostrzega się bez trudu, że jej Autor jest w środku podejmowanej problematyki, wręcz pasjonuje się tematem. Nie bez znaczenia jest fakt, że w aneksie zostało ujęte zdjęcie ze święceń prezbiteratu Autora dysertacji, udzielanych przez abpa Jana Bernarda Szlagi. W mojej ocenie jest to wyraz wielkiego szacunku Doktoranta do ks. bpa prof. Jana Bernarda Szlagi, do jego dorobku i świadectwa życia. Poczynione przeze mnie uwagi proszę odczytać jako pewien rodzaj innego spojrzenia na przygotowanie dysertacji, zwłaszcza w jej formalnym wymiarze, i żadną miarą nie obniżają wartości recenzowanego dzieła.

W kontekście prowadzonych przez Doktoranta badań, bacząc na wysoką ocenę powadzonych analiz i znacznie wyprowadzanych wniosków, chciałbym tylko postawić dwa pytania: na ile i dlaczego nauczanie ks. bpa prof. Jana Bernarda Szlagi w kwestii małżeństwa i rodziny jest aktualne dzisiaj? Drugie pytanie dotyczy kwestii już wcześniej zauważonej, co z nauczania pasterskiego ks. bpa prof. Jana Bernarda Szlagi można i należałoby włączyć w kursy mające na celu przygotowanie do małżeństwa i rodziny?

Wyniki analizy źródeł z wykorzystaniem opracowań i pozostałej literatury jednoznacznie wskazują, że Doktorantowi udało się zrealizować główny cel założony w recenzowanej rozprawie. Zasygnalizowane uwagi mają charakter jedynie wskazań, bądź też są wynikiem innego spojrzenia na przyjętą metodologię. W związku z powyższym rozprawa doktorska ks. mgra lic Daniela Krefta pt. „Małżeństwo i rodzina w nauczaniu biskupa pelplińskiego Jana Bernarda Szlagi (1940-2012)”, napisana w katedrze Nauk Społecznych i Prawa Kanonicznego, na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, pod kierunkiem ks. prof. dr hab. Wojciecha Cichosza - promotor pomocniczy ks. dr Jarosław Lisica, Toruń 2023, ss. 205, spełnia wymogi ustawowe stawiane tego typu pracom (ustawa z 20 lipca 2018 r. „Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce” z uwzględnieniem późniejszych zmian) i zasługuje na jednoznacznie pozytywną ocenę, tak pod względem merytorycznym, jak i od strony metodologicznej. Jest to dzieło charakteryzujące się nowością ujęcia i treści, inspirujące do dalszych poszukiwań i przygotowania nowych opracowań. Dlatego też wnoszę do Rady Dyscypliny Nauki Teologiczne Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu o dopuszczenie ks. mgra lic. Daniela Krefta do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Ks. prof. dr hab. Stanisław Dziekoński